

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій
Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

(підпис) (прізвище та ініціали)

«__» _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

здобувача ступеня бакалавра соціальної роботи

Слободянюк Оксани Михайлівни

за темою «**Засоби профілактики щодо попередження девіантних проявів у підлітків**»

(галузь знань 23 «Соціальна робота»,
спеціальність 231 «Соціальна робота»)

Науковий керівник

Король Сергій Миколайович,

старший викладач, к. політ. н., доцент

(науковий ступінь, посада, вчене звання)

(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

«__» _____ 20__ р.

Підсумкова оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії _____

(підпис) прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи здобувача ступеня бакалавра соціальної роботи: Слободянюк Оксани Михайлівни

На тему: «Засоби профілактики щодо попередження девіантних проявів у підлітків» (59 сторінок, 40 використаних джерел, 2 додатка)

Ключові слова: соціальна профілактика; девіантна поведінка; девіантні прояви, підлітки

Об'єкт дослідження: профілактика девіантних проявів у підлітків

Предмет дослідження: засоби профілактики щодо попередження девіантних проявів у школярів 10-11 класів

Мета кваліфікаційної роботи полягає у розробці, проведення та апробації уроку-бесіди, як одного з засобів профілактики щодо попередження девіантних проявів у школярів 10-11 класів

Завдання роботи полягають у розробці та проведенні практичної частини роботи

Методами дослідження є: загальні логічні методи обробки емпіричної інформації (узагальнення, порівняння, аналогія, індукція, дедукція), загальні методи теоретичного аналізу узагальненої інформації (аналіз, синтез, абстрагування, конкретизація), методи емпіричного вивчення об'єкта дослідження (соціологічне опитування, спостереження, статистична обробка даних).

Наукова новизна полягає у досконалому вивченні девіантних проявів у підлітків та розробці і апробації уроку-бесіди онлайн на платформі zoom.

Матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати у загальноосвітніх та спеціальних закладах як допоміжні при роботі з підлітками.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади дослідження профілактики девіантних проявів у школярів.....	10
1.1. Аналіз законодавства України	10
1.2. Особливості цільової групи	12
1.3. Етичні засади роботи	21
1.4. Засоби профілактики девіантних проявів у підлітків	24
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.....	34
РОЗДІЛ II. Практичний аспект попередження девіантних проявів у неповнолітніх через урок-бесіду як профілактичний захід.....	36
2.1. Особливості засобів профілактичної роботи з попередження девіантних проявів у школярів	36
2.2. Організація практичної частини роботи.....	39
2.3. Результати експериментальної частини роботи	40
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.....	43
ВИСНОВКИ.....	44
РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	47
ДОДАТКИ.....	51

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

МОН Міністерство освіти і науки України

ООН Організація Об'єднаних Націй

Послуга соціальної профілактики Соціальна послуга

ВСТУП

Актуальність. На зламі двох тисячоліть, в умовах кардинальних соціальних змін, що відбуваються в Україні, перебудовується й психологія людини, її погляди, переконання, звички, моральні цінності, соціальні ролі. І коли одні переживають аналогічні перетворення порівняно легко, то для інших вони стають мало не особистою трагедією, (що веде) до дискомфорту, депресії, стресів, алкоголізму, наркоманії, бродяжництва, соціальної деградації, правопорушень. Це особливо небезпечно, коли до окресленої категорії осіб потрапляють неповнолітні. Вони більшою мірою, ніж дорослі, переживають труднощі в діяльності, спілкуванні, самовизначенні у соціумі, що, ясна річ, призупиняє їхній особистісний розвиток. Виникають певні ніші, в яких віднаходить себе «незручна» дитина. У науці таких дітей, підлітків прийнято називати важкими, важковиховуваними, бездоглядними, дискомфортними, девіантними. Такі характеристики, що маніфестують різний ступінь соціальнопедагогічного чи психологічного неблагополуччя особистості, яка розвивається, виступають свідченням загальної риси описаної категорії підлітків – дезадаптованості.

У ситуації соціальних перетворень найуразливішим виявляється підліток. Навіть цілком благополучні, на перший погляд, школярі відчувають страх перед майбутнім, побоюються ставати дорослими, хворобливо переживають зраду, самотність; покладаються переважно на себе і почасти – на батьків, не довіряючи політичним лідерам; мають власну думку стосовно перебудови суспільства; відстоюють право на ранню самостійність; не бажають служити у війську; усвідомлюють своє безправне становище в суспільстві.

Усезагальна соціальна фрустрація в Україні виявляється у підлітків зазвичай не в депресивній, а в агресивній формі, тому, скажімо, вони визнають бійку цілком прийнятним способом відстоювання власних ідеалів, вбачаючи в останніх передовсім певні особистісні якості. Образи та моральні цінності літературних героїв, історичних постатей, як ідеал для наслідування, зведені в

нинішньому сприйнятті нанівець. Помітну негативну роль у духовному занепаді особистості відіграють і сучасні засоби масової інформації. Наслідком дезадаптованості неповнолітніх часто стають вияви ними девіантної поведінки, правопорушення та злочину. Таким чином, з кожним роком зростають негативні соціальні наслідки, завдані цими явищами, моральні й матеріальні втрати.

Проблема девіантної поведінки та її корекції завжди була однією з найважливіших у педагогіці, психології, кримінології, а зараз, вона носить масовий характер та потребує особливої уваги.

Актуальність цієї теми полягає в тому, що з кожним роком відзначається зростання злочинів, скоєних неповнолітніми, збільшуються відхилення в поведінці підлітків, простежується тенденція до збільшення відхилень у поведінці підлітків. Станом на 1 січня 2017 року в установах відбувань покарань України відбувало покарання 1432 неповнолітніх. Більше половини з них(54,8%) засуджені на строк від 3 до 5 років.

Профілактика є головним практичним виходом наукових праць, присвячених девіантній поведінці. Ніхто не може спростувати стару істину, що хвороби краще попереджати, ніж лікувати. Але в масштабах держави доволі важко змінити загальну інерцію, коли фінансуються правоохоронні органи, репресивні заходи, тюрми, але обмежено виділяються кошти на профілактичні заходи. Мабуть, це не є випадковим, вдається взнаки інерція старих часів, домінує доволі спірна думка, що острах покарання (так звана загальна превенція) є кращою профілактикою негативного явища. З іншого боку, чи є чіткі і переконливі знання й практичні заходи, розроблені нашими вченими або практиками, під які можна відкривати фінансування? Так чи інакше, вже час розірвати це коло, і почати робити реальні кроки. Від вчених вимагаються не тільки окремі рекомендації щодо того, як зупинити поширення тих чи інших соціально-негативних явищ, але суспільство вправі очікувати створення масштабних профілактичних технологій, розробку програм локального, місцевого або регіонального рівнів, які б можна було покласти в основу

адміністративних рішень, наповнити коштами і впроваджувати у життя на постійній основі.

Важливим є вивчення проблеми схильності підлітків до девіантних проявів та організація і проведення профілактичних заходів. Найбільший результат може бути саме через психолого-педагогічний вплив на підлітків в шкільному середовищі різними засобами (тренінгами, класними годинами, уроками-бесідами).

Об'єкт: профілактика девіантних проявів у підлітків.

Предмет: засоби профілактики щодо попередження девіантних проявів у школярів 10-11 класів.

Мета кваліфікаційної роботи: розробка, проведення та апробація уроку-бесіди, як одного з засобів профілактики щодо попередження девіантних проявів у школярів 10-11 класів.

Виходячи із мети кваліфікаційної роботи, можна виділити наступні **завдання:**

1. Проаналізувати законодавчу базу України.
2. Вивчити особливості цільової групи.
3. Опрацювати етичні засади роботи.
4. Проаналізувати можливості використання засобів профілактики девіантних проявів у молоді.
5. Організувати та апробувати практичну частину роботи
6. Сформувати висновки та надати рекомендації.

Теоретико-методологічну базу дослідження становлять значущі ідеї та концептуальні положення відомих вчених. Так, питанням вивчення та попередження девіантних проявів і правопорушень у дітей займались: Г.С. Абрамова, М.А. Алемаськіна, Ю.М. Антонян, С.А. Беличева, В.М. Бехтерева, А.Д. Глоточкін, І.В. Дубровіної, Є.Я. Іванова, К.Є. Ігошева, Д.Д. Ісаєва, Д.Н. Ісаєва, А.Г. Ковальова, І.С. Кона, А.Є., Личко, Г.М. Миньковского, І.А. Невського, В.Ф. Пирожкова, К.К. Платонова, Фельдштейна Д.І.

Проблемами девіантної поведінки молоді, її профілактикою та корекцією
Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютина, С.О. Гарькавець, Н.П. Пихтіна,
Р.Г. Новгородський, Ю.О. Клейберг, О.В. Змановська, Л.Б. Шнейдер,
М.О. Ковальчук, І.Ю. Тарханова, В.Д. Менделєвіч, І.С. Кон.

Методи дослідження:

1. Загальні логічні методи обробки емпіричної інформації (узагальнення, порівняння, аналогія, індукція, дедукція).
2. Загальні методи теоретичного аналізу узагальненої інформації (аналіз, синтез, абстрагування, конкретизація),
3. Методи емпіричного вивчення об'єкта дослідження (соціологічне опитування, спостереження, статистична обробка даних),
4. Загальнонаукові методи наукового дослідження (системний, структурно-функціональний).

Експериментальна (практична) база дослідження: дослідження проводилося у 2018-2020 роках. Базами досліджень були: Сумський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Лучанська загальноосвітня школа I-III ступенів та Філія Державної Установи «Центру пробації». Експериментальною (практичною) базою кваліфікаційної роботи була Лучанська загальноосвітня школа I-III ступенів Лохвицького району Полтавської області.

Теоретичне значення (наукова новизна): вперше проведено комплексне дослідження питань девіантних проявів у підлітків; на основі дослідження розроблено та проведено урок-бесіду у форматі онлайн-конференції використовуючи платформу zoom; уточнено визначення «урок-бесіда» – певний проміжок часу, відведений для доповіді чи повідомлення на яку-небудь тему з наступним обміном думками.

Практичне значення дослідження:

У даній дипломній роботі було розроблено та проведено урок-бесіду для школярів, які ризикують зіткнутися з девіантними проявами у майбутньому.

Впровадження результатів дослідження, апробація результатів дослідження:

В Лучанській загальноосвітній школі I-III ступенів Лохвицького району Полтавської області було розроблено та проведено урок-бесіду і соціологічне опитування (онлайн) та зроблений звіт.

Загальні відомості про структуру та обсяг кваліфікаційної роботи.

Робота складається із вступу, 2 розділів, загального висновку, 2 додатків та 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕВІАНТНИХ ПРОЯВІВ У ПІДЛІТКІВ

1. 1. Аналіз законодавства України

Законодавство України постійно змінюється та доповнюється, але не завжди між собою узгоджені нові законодавчі акти, нормативно-правові документи, які забезпечують розв'язання різних соціальних проблем в тому числі і питання профілактики девіантної поведінки у підлітків.

До переліку основних міжнародних документів у даній сфері можна віднести «Конвенцію ООН про права дитини» від 20 листопада 1989 р. в ньому йдеться, що жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. Дитина має право на захист закону від такого втручання або посягання (стаття 16). Таким чином, як зазначено в Конвенції, що дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, вона потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження [1].

Наступний документ на який необхідно звернути увагу це «Глобальна Декларація етичних принципів соціальної роботи» (Міжнародної федерації соціальних працівників), Міжнародний документ від 2018 року в ньому зазначено, що ця декларація слугує загальною основою для соціальних працівників для досягнення найвищих стандартів професійної доброчесності [2].

Стосовно всеукраїнських документів, то Конституція України від 28 червня 1996 року де у статті 52 наголошується на тому, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених

батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей [3].

Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 р. № 2671, у статті 1 (17) зазначено, що соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Особі/сім'ї можуть надаватися одна або одночасно декілька соціальних послуг. Порядок організації надання соціальних послуг затверджується Кабінетом Міністрів України [4].

Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145 у статті 1(15) говориться, що корекційно-розвиткові послуги (допомога) це комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення [5].

Закон України «Про охорону дитинства» від 6 квітня 2001 р. № 2402 , у статті 1, що система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав [6].

Наказ «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики» від 10 вересня 2015 р. № 912 , у ньому йде мова, що послуга соціальної профілактики (далі - соціальна послуга) це - комплекс заходів, що здійснюються суб'єктом, який надає соціальні послуги, спрямований на попередження, обмеження та зупинення негативних соціальних і особистісних (поведінкових) явищ та їх наслідків у соціальному середовищі та реалізується за допомогою різних інструментів впливу соціального, юридичного, педагогічного, психологічного характеру. Соціальна послуга надається особам, сім'ям, групам осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, спричинених інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, бездомністю, відбуванням покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк тощо [7].

Відповідно до Положення «Про психологічну службу в системі освіти України» психологічні служби здійснюють психологічне обстеження дітей та підлітків, психолого-педагогічні заходи усунення відхилень в індивідуальному розвитку та поведінці, схильності до правопорушень, профілактику відхилень у становленні особистості та міжособистісних стосунків. Соціальні педагоги за Законом «Про освіту» здійснюють соціально-педагогічний патронаж, який сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї та суспільства у вихованні дітей, їхній адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам і особам, які їх замінюють; виявляють особистісні, міжособистісні та внутрішньосімейні конфлікти, факти поведінки, що відхиляються від норми, займаються профілактикою правопорушень, виявляють дітей, які потребують опіки та опікунства, допомагають їм; захищають інтереси дітей, підлітків і молоді, сприяють запобіганню негативним явищам у їхньому середовищі; забезпечують співпрацю вихователів, учителів шкіл, працівників позашкільних закладів, сім'ї, громадськості у вихованні дітей [8].

Таким чином, аналізуючи основні міжнародні нормативно-правові документи, які мають відношення до даної тематики ми бачимо, що їх достатньо і всі вони мають на меті захист та підтримку прав дітей взагалі та молоді зокрема.

Українське законодавство відповідає міжнародному законодавству так як основна більшість документів була розроблена у відповідності до загальних прав зазначених у конвенціях та деклараціях. Всі документи розроблені відповідно до норм міжнародного права. Розглянуті нами закони, положення та накази в основному були прийняті досить не так давно (2017-2019 рр), що говорить про важливість питання девіантної поведінки підлітків на державному рівні. Але, враховуючи швидкі темпи розвитку нашого суспільства нормативно-правові документи потрібно постійно вивчати і за необхідності робити внесення відповідних правок.

1.2. Особливості цільової групи

В наш час існує проблема зростання бродяжництва дітей, вживання ними алкоголю та наркотиків. На цю проблему прохають звернути увагу педагоги та соціальні працівники. І тому необхідно проводити профілактику негативних явищ, і психолого- педагогічну реабілітацію неповнолітніх. Профілактика допомагає набутти психологічні знання, на основі яких досліджується природа проблемної поведінки підлітків, а також розробляються та проводяться попереджувальні заходи щодо асоціальних проявів.

Таким чином, нам необхідно розглянути ключові поняття що будуть використовуватись під час написання теоретичної та дослідження практичної частини кваліфікаційної роботи.

Підлітковий вік – один із найбільших складних періодів розвитку людини. Не дивлячись на відносну короткочасність (з 14 до 18 років), він багато в чому визначає усе подальше життя особистості. Саме в підлітковому віці відбувається формування та становлення психологічних характеристик особистості, зокрема характеру та поведінки. У цей період відбувається перехід від опікуваного дорослими дитинства до самостійності, зміна звичного шкільного навчання та інші види соціальної діяльності, а також бурхлива гормональна перебудова організму, що своєю черговою робить підлітка особливо уразливим і податливим до негативних впливів соціального середовища.

Тому досить важливою є проблема психолого-педагогічного впливу на підлітків з різними відхиленням в моральному розвитку та поведінці. Адже, як засвідчує практика і результати наукових досліджень, саме ці відхилення стають першопричиною зростання девіантних проявів, поведінки та підліткової злочинності.

Доцільність першочергово розв'язання цієї проблеми зумовлена також тим, що в країні має місце досить складна криміногенна ситуація, а в сферу злочинність втягується усе більше і більше неповнолітніх. Кримінальними угрупованнями, створеними підлітками, скоюються небезпечні злочини,

чисельність яких невпинно зростає. Злочинність молодіє, набуває сталого рецидивного характеру. Така криміналізація молодіжного середовища, на наше глибоке переконання, позбавляє суспільство перспектив встановлення у майбутньому соціальної рівноваги і благополуччя [10].

У концепції персоналізації особистості Петровський А.В. розглядає потребу індивіда бути «ідеально представленою» у свідомості значущих інших людей особистістю, причому тими своїми особливостями, які він сам цінує в собі. Формування адекватної поведінки підлітка, за Петровським А.В., залежить від його «здатності бути особистістю», що у свою чергу визначається тим середовищем, в якому відбувається розвиток дитини за допомогою спілкування, предметної та ігрової діяльності, орієнтації на значущих людей. Серед факторів, що впливають на виникнення девіантної поведінки, психологи основний акцент роблять на значущості соціального середовища, в якому росте і розвивається дитина [11].

У підлітковому віці є свої періоди, які несуть багато психологічних особливостей, що впливають на їх поведінку. До 10-12 років у підлітка на основі сприйняття формуються судження за принципом «що таке добре і що таке погано». До 14-16 років на основі суджень у підлітка виникають погляди. І саме погляди можуть бути мотивом поведінки неповнолітньої особи, можуть визначати його відношення до дійсності. Підліток відстоює свою точку зору, у нього залежно від особистих уявлень формується шкала соціальних цінностей і переваг, згідно з якими створюється коло друзів, стиль поведінки та зовнішній вигляд. Формування правових поглядів на життя сприяють широкі знання норм права, а також знання позитивних і негативних прикладів поведінки тих чи інших людей.

У цьому ж віці формуються такі ознаки особистості як свідомість і самосвідомість, система уявлень людини про саму себе, виходячи з якої будується взаємодія з іншими людьми. І тут важливим є те, що значні відхилення самооцінки від реального рівня можуть спровокувати порушення людиною моральних та правових норм, сприяти вчиненню злочину. На

розвиток свідомості підлітків впливає виховання у сім'ї та система навчання. Велике значення у формуванні свідомості у підлітковому віці має колектив однолітків і осіб, на яких хоче бути схожий неповнолітній [10].

У підлітків є важлива потреба спілкування з однолітками. У їхній поведінці переважає бажання заслужити повагу серед ровесників. У цьому віці особливо яскраво виражена реакція групування. Підліток може потрапити до асоціальної групи, яка формується із підлітків і дітей, які не зуміли нормально адаптуватися у класі і сім'ї. У групі однолітків такі підлітки знаходять розуміння, емоційну підтримку, відчуття власної значущості, що робить дуже важливим спілкування з такими самими «вигнаними з суспільства», як і вони [12].

Група, колектив однолітків займають важливе місце в процесі розвитку особистості. Саме завдяки спілкуванню, емоційним контактам з іншими особистість набуває соціального досвіду, розширюється її внутрішній світ, формується самооцінка, виробляється почуття власної гідності, захищеності, повага до людей, розуміння їхніх бажань, думок, почуттів. Положення людини у групі, колективі впливає на поведінку, психологічне благополуччя, розвиток моральних, інтелектуальних, вольових якостей.

Коломинський Я.Л. виділяє, що підліток, емоційно переживає своє положення в групі однолітків, саме через те, що система міжособистісних стосунків є найбільш емоційно насиченою. Незадоволеність спілкуванням з однокласниками впливає й на поведінку учня, й на успішність у навчанні, що може бути однією з причин формування негативних рис та особливостей поведінки особистості. У деяких дослідженнях виявлено, що негативний соціально-психологічний статус учня впливає й на характер його сприймання.

Найбільший прояв особистих залежностей зафіксовано у сфері природних залежностей, що пояснюється тим, що у всіх людей існує потреба в їжі та воді, у задоволенні своїх фізіологічних потреб. У процесі експериментального дослідження впливу статусного становища підлітка у групі на формування

рівня залежності виявилось, що чим нижчим є статус дитини в групі, тим більше вона схильна до різноманітних залежностей [13].

Підлітковий вік багато психологів вважають критичним впродовж всього періоду. Психічні порушення мають певні етапи розвитку, проходячи через які вони досягають найбільшого ступеня виразності. Під час підліткової кризи швидкість цього болючого циклу збільшується, у результаті чого якийсь з етапів може бути або дуже коротким, або не виявлятися взагалі. Тому дуже часто патологічна жорстокість підлітка є для його близьких, знайомих, однолітків і очевидців зовсім несподіваною та не зрозумілою. Особливо слід назвати ті ускладнення підліткового віку, які тягнуть за собою психологічні особливості: емоційну нестійкість, підвищену збудливість, невірноваженість, неадекватність реакції, виливаються в невиправдану різкість і підвищену конфліктність, яка здатна ускладнити його відносини з оточуючими. Підвищена конфліктність, особливо у стосунках з дорослими, яка нерідко виявляється в підлітковому віці, пояснюється не тільки органічними змінами, але й тим, що змінюється вся система відносин підлітка з дорослими, і з однолітками. Прагнучи позбутися від оцінки та впливу дорослих, підліток стає критичним по ставленню до своїх батьків, вчителів, починає загострено відчувати і помічати їх недоліки. Активний процес засвоєння навичок соціальної поведінки продовжується [14].

Підлітковий вік відрізняється підвищеною чутливістю до зовнішніх та внутрішніх чинників, оскільки в цей час радикально змінюється соціальний статус дітей. Змістові та процесуальні особливості соціалізації в цьому віці визначають і посилюють девіантні прояви у підлітків. Вплив середовища у підлітковому віці посідає чільне місце, причому кожний окремий прояв девіантної поведінки зумовлений складною взаємодією вікових, індивідуально-типологічних, індивідуально-психологічних та соціально-педагогічних детермінант.

Схильність до правопорушень у підлітків зумовлена їхніми індивідуально-психологічними та соціальними особливостями. Відхилення у

поведінці підлітків найчастіше пов'язані не з одним, а з кількома соціальними, індивідуальними факторами та їх комплексами [15].

Однією з причин виникнення тих чи інших форм девіантної поведінки у підлітковому віці є втрата довіри до себе та до інших. Загалом, довіра до себе та до інших сприяє гармонійному та повноцінному розвитку різних сфер особистості. Можна з впевненістю говорити про те, що вона є стрижневим елементом психологічного та соціального благополуччя людини. Довіра до себе сприяє розвитку високої адекватної самооцінки, почуття самоефективності, відповідального ставлення до власного життя, почуття впевненості у власних можливостях та впевненості у реальності впливу на події, які мають місце у житті людини тощо.

Саме у підлітковому віці, коли відбувається інтенсивний розвиток особистості, довіра до себе буде мати ледь чи не найвагоміший вплив на людину. Але, на жаль, особливості цього вікового періоду часто можуть мати негативний вплив на почуття довіри до себе.

Максималізм, який притаманний для підлітків, може негативно впливати на почуття довіри: завищений рівень самокритичності може стати причиною втрати довіри до себе.

Довіра є однією із основних умов розвитку, зміни людини, саме вона дозволяє їй ризикувати і випробовувати свої можливості. Довіра до себе, так само як і довіра до іншого, не може бути однаковою в усіх ситуаціях спілкування. В одних сферах життєдіяльності у людини може бути сформована установка на довіру до себе, а в інших – ні [16].

Негативний вплив засобів масової інформації, Інтернет на розвиток девіантної поведінки школярів. Відчутну роль у поширенні девіантної поведінки серед неповнолітніх відіграє сучасний екран. Дослідники різних країн одностайно стверджують, що фільми, які містять агресивні та насильницькі дії, є причиною 17-20% актів насильства, що відбуваються в реальному житті. Побачену агресію вона може переносити у своє повсякденне

життя з власними цілями. Крім того, зростає толерантність, ступінь сприйнятливості до насильства.

Вплив мережі на свідомість дитини досить відчутний, її популярність та значення перевершило всі очікування. Інформаційні масиви в Інтернеті інколи сягають величезних обсягів та налічують безліч бібліотек, посилань на інформаційні сервери тощо.

Школярі шукають відповіді на свої запитання саме там, в Інтернеті, де їх ніхто не бачить і не знає, де вони можуть робити що завгодно, отримувати доступ до будь якої інформації. Однак інформація, що знаходиться в мережі не завжди корисна для дітей. Так, мережа Інтернет перенасичена різними порносайтами, запрошеннями підлітків та дітей на так звану "роботу" до різноманітних агентств, рекламою, що приваблює і демонструє красиве життя та збагачення за рахунок рабської, по суті, роботи для дитини. Крім того, вже наявність у мережі такої інформації та її доступність є насильством над свідомістю дитини.

Варто зупинитися на такому важливому чиннику, що спричиняє девіантну поведінку як агресивність. У структурованому вигляді агресія проявляється у вигляді агресивної поведінки або агресивних дій. Агресія - це одна із форм реагування на різні неприйнятні у фізичному і психічному відношенні життєві ситуації, які викликають стрес, фрустрацію.

Агресивні дії виступають в якості:

- засобів досягнення якоїсь мети ;
- способу психологічної розрядки ;
- способу задоволення потреб в самореалізації і самоствердженні.

Прояв дитячої агресивності являє собою одну з розповсюджених форм порушення поведінки. Сюди відносяться неслухняність, роздратування, забіякуватість, жорстокість. У більшості дітей спостерігається пряма та непряма вербальна агресія - від скарг і агресивних фантазій до прямих погроз і звинувачень.

Основними причинами прояву агресивності є:

- бажання привернути до себе увагу однолітків, батьків та інших дорослих ;
- одержати бажаний результат;
- бажання бути лідером,
- принизити іншого з метою підкреслити свою вищість [17].

Значення процесу самоствердження особистості для її розвитку настільки важливе, що слід зупинитись на цьому особистісному утворенні окремо. Потреба у самостверженні полягає у тому, щоб знайти місце в житті, ствердити себе як члена суспільства, виявити свою індивідуальність та значущість для навколишніх. Деякі психологи розглядають її як вихідну для активності особистості, а життєвий шлях особистості – як її реалізацію, здійснення (А. Маслоу). Щоб ефективно задовольняти свою потребу у самостверженні, підліток має навчитись відповідати вимогам суспільства, тобто самостверджуватись, отримуючи схвалення, заохочення, визнання оточуючих. У цьому для підлітка полягають значні труднощі. Йому необхідна сфера активності, в якій він може досягти успіху, виявити себе, отримати схвалення. Однак процес реалізації цієї активності загальмовується низкою суперечностей соціально-психологічного характеру [18].

У науковій літературі підлітковий вік згадується як важкий і суперечливий. Особливо це стосується його перших етапів, коли відбувається процес статевого дозрівання і пов'язана з цим перебудова гормональної системи організму. За даними медико-психологічних досліджень, результатом впливу гормонів ендокринних залоз на нервову систему в цей часовий проміжок є порушення рівноваги між процесами збудження й гальмування, що знаходить свій вияв у підвищеній збудливості підлітка, його емоційній невірноваженості, уразливості, швидкій зміні настрою, втомлюваності. Цьому віку притаманні порівняно невисокий рівень інтелектуального розвитку, особистісна незрілість, залежність від вимог групи і прийнятих у ній ціннісних орієнтацій, наявність проблем у взаємодії з дорослими. Соціально-психологічні особливості перехідного віку накладають свій відбиток на поведінку підлітків,

створюють своєрідні вікові моделі поведінки, формують специфічно підліткові поведінкові реакції на взаємодію з оточуючим світом, які є основою для формування більш стійких за своєю природою девіантних форм поведінки.

Відомий український педагог В. Сухомлинський зазначає, що в цей період бурхливого розвитку, яким характеризується підлітковий вік, перед вихователем постає багато труднощів. Подолання їх дає змогу злиття виховання із самовихованням. Учений стверджує, що «...підліток стає справжньою людиною лише тоді, коли він уміє пильно вдивлятися не тільки в навколишній світ, а й у самого себе, коли він прагне пізнати не тільки речі і явища навколо себе, а й свій внутрішній світ, коли сили його душі спрямовані на те, щоб зробити самого себе кращим, досконалішим. Ідеться про самовиховання у всіх сферах духовного життя» [19].

Розглядаючи девіації психосоціального розвитку підлітків в рамках теорії діяльності, Леонтьєв О.М., Ельконін Д.Б, Запорожець А.В. відзначали, що провідна діяльність в пубертатному періоді має такі компоненти як інтимно-особистісне спілкування з іншими і навчально-професійна діяльність.

На думку Кона І.С , на формування девіантної поведінки підлітків можуть впливати соціальні фактори, перебудова Я-концепції, патології психічного здоров'я, а також індивідуально-особистісні чинники, серед яких він особливо виділяв локус контролю та рівень самоповаги [11].

Нерозуміння дорослим внутрішнього світу підлітка супроводжується спрощеними уявленнями про нього. Підлітки прагнуть партнерських взаємин з дорослими, а останні продовжують демонструвати позицію «старших». У результаті – конфлікти, винуватцями яких дорослі вважають підлітка, а підліток – себе. Характерною є криза 13 років з вибухом неслухняності, негативізму, агресивності, грубості, жорстокості. Суть вікової психологічної кризи, за Виготським Л.С, у перебудові системи переживань. Ускладнення кризи пояснюється здійсненням неадекватних виховних впливів дорослих, як реакція на зверхню, силову, наказову позицію дорослих. З педагогічного погляду, відповідальність за порушення стосунків з підлітком лежить на дорослих.

Батьки повинні виявити свою терплячість, життєву мудрість, а педагоги – професіоналізм, для того, щоб уже з урахуванням нових потреб підлітка перебудувати взаємини з ним [19].

Таким чином, підлітковий вік це період коли в особистості дитини відбуваються складні і суперечливі зміни, на підставі чого його ще називають важким, критичним та перехідним. Підлітковий вік називають перехідним і тому, що у цей період відбувається перехід від дитинства до юності, від незрілості до зрілості. Цьому віку притаманні порівняно невисокий рівень інтелектуального розвитку, особистісна незрілість, залежність від вимог групи і прийнятих у ній ціннісних орієнтацій, наявність проблем у взаємодії з дорослими. Науковці наголошують, що у цей критичний період депривація потреб виражена значно сильніше, і подолати її, за умови відсутності синхронності у фізичному, психічному та соціальному розвитку підлітків, дуже важко, а це є джерелом внутрішньо-особистісних конфліктів підлітків.

1.3. Етичні засади роботи

В сучасній Україні існує посилена увага до формування моральних якостей кожного громадянина. Важливе значення має проблема виховання відповідальної, талановитої, надійної особистості, яка зможе здійснити власні життєві цінності. Необхідність у регулюванні взаємин людей тієї чи іншої професії призвела до усвідомлення й подальшого оформлення визначених вимог етики професійної діяльності.

Особливої актуальності набуває питання формування професійної етики соціальних працівників, фахівців, котрі працюють переважно з людьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, взаємодіючи з численними соціальними інституціями. Це підвищує вимоги до навчально-виховного процесу у вищій школі, яка готує спеціалістів як фахівців нової генерації. Від рівня їхньої загальноосвітньої та фахової підготовки, культури, сформованості моральних якостей та етичних стандартів залежить результативність вирішення проблем клієнтів [20].

Спираючись на «Глобальну Декларацію етичних принципів соціальної роботи» (Міжнародної федерації соціальних працівників), яка є загальною основою для соціальних працівників для досягнення найвищих стандартів професійної доброчесності, можна виділити такі нижче перераховані етичні принципи соціальної роботи.

Визнання гідності людини, своїм ставленням, словами та вчинками соціальний працівник повинен визнавати та поважати природжену, невід'ємну гідність та цінність усіх людей. Соціальний працівник повинен поважати кожну людину незалежно від ситуації.

Сприяння правам людини, це значить, що кожний соціальний працівник повинен підтримувати поважати та визнавати права всіх людей індивідуальних, соціальних та громадянських.

Сприяння праву на самовизначення, відповідно до цього принципу соціальні працівники повинні поважати та підтримувати право людей приймати власні рішення та робити вибір, якщо це не загрожує правам та законним інтересам інших людей.

Сприяння праву на участь, це означає, що соціальний працівник повинен працювати над зміцненням самооцінки та можливостей людей, приймати рішення та робити певні конкретні дії, які безпосередньо впливають на їхнє життя.

Ставлення до ціннісних індивідів, тобто соціальний працівник повинен визнавати різні аспекти життя людей (соціальні, психологічні), а також приймати їх і ставитися до людей, як до цілісних індивідів.

Повага конфіденційності та приватності, відповідно до цього принципу соціальний працівник має поважати права людей на конфіденційність та недоторканість приватного життя, працюючи у відповідності до цих прав, якщо тільки не існує ризику заподіяння шкоди собі самому чи іншим особам або інших обмежень, установлених законом. Зобов'язаний інформувати людей, з якими вони співпрацюють, щодо таких обмежень конфіденційності та недоторканості приватного життя.

Етичне використання технологій та соціальних медіа, соціальний працівник повинен знати, що використання різноманітних технологій та соціальних медіа може призвести до недотримання певних етичних стандартів зокрема, конфіденційність, компетентність та належне ведення документації саме тому соціальний працівник має бути кваліфікованим та мати потрібні знання та навички щоб не допустити такої ситуації.

Сприяння соціальній справедливості, тобто соціальний працівник сприяє протистоянню дискримінації та гнобленню людей, поважає різноманітність суспільства, та протистоїть несправедливій політиці та практиці.

Професійна доброчесність, соціальний працівник повинен постійно розвиватися в своїй діяльності та мати спеціальні знання та навички, які необхідні в роботі, також соціальні працівники повинні діяти чесно і неупереджено по відношенню до людей та підтримувати мир і ненасильство [21].

Для соціального працівника важливо розуміти кожного окремого клієнта або клієнтів, а також ситуацію та чинники, які впливають на їхню поведінку. Згідно з етичними стандартами необхідно підтримувати і розвивати цінності, знання і професійні методи соціальної роботи, утримуючись від будь-якої поведінки, яка заважає професійній роботі, а також визнавати професійні та особистісні обмеження. Стандартами передбачена участь соціальних працівників у розробленні соціальної політики і програм, які поліпшують якість життя в суспільстві, звичайно, в межах своєї професійної компетенції. Одним із етичних стандартів є діяльність щодо визначення і пояснення соціальних потреб, основи і характеру індивідуальних, групових соціальних проблем [22].

Враховуючі думки науковців, а саме Капської А.Й, важливою складовою особистості фахівця соціальної роботи є наявність моральних цінностей, серед яких гуманність, громадянськість, доброзичливість, тактовність, терпимість, принциповість, повага до людей, чесність, винахідливість, оптимістичність [23].

Принципи соціальної роботи та професійної етики соціального працівника передбачають повагу до особистості та прав клієнта, прийняття його таким, яким він є, гнучкість у підходах тощо. Все це тісно пов'язане із розумінням толерантності у соціальній роботі.

Якщо говорити про конкретні етичні принципи виходячи з цільової групи даної кваліфікаційної роботи, а саме фахівців з соціальної роботи та соціальні педагоги, спираючись на Декларацію принципів толерантності можна виділити такі: Принцип толерантності означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань [24].

Отже, спираючись на «Глобальну Декларацію етичних принципів соціальної роботи» (Міжнародної федерації соціальних працівників), нами було розглянуто та проаналізовано основні етичні принципи соціального працівника. А також окремо було розглянуто етичний принцип в роботі з цільовою групою дипломної роботи, вони водночас схожі з основними, але є більш конкретними і доцільно буде його використовувати в нашій кваліфікаційній роботі.

1.4. Засоби профілактики девіантних проявів у підлітків

Відповідно до Наказу «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики»

Послуга соціальної профілактики (далі – соціальна послуга) – це комплекс заходів, що здійснюються суб'єктом, який надає соціальні послуги, спрямований на попередження, обмеження та зупинення негативних соціальних і особистісних (поведінкових) явищ та їх наслідків у соціальному середовищі та реалізується за допомогою різних інструментів впливу соціального, юридичного, педагогічного, психологічного характеру. Соціальна послуга надається особам, сім'ям, групам осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, спричинених інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним

становищем, бездомністю, відбуванням покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк [26].

Метою соціальної профілактики є створення умов для уникнення чи успішного подолання суспільством проблем, для повноцінного розвитку і життєдіяльності людей та задоволення ними своїх потреб у такий спосіб, що не призводить до негативних наслідків.

Предметом соціальної профілактики можуть бути:

- соціально-економічні проблеми;
- негативні соціальні явища (безробіття, злочинність, наркотизм, бездоглядність дітей);
- соціальні хвороби (хвороби, що складають особливу соціальну небезпеку та поширення яких пов'язано із соціальними умовами та особливостями поведінки певних суспільних верств-хвороби, що передаються статевим шляхом, ВІЛ, туберкульоз, хвороби репродуктивної системи);
- нездоровий спосіб життя, згубні звички (паління, зловживанням алкоголем, небезпечний статевий спосіб життя);
- деструктивні конфлікти (сімейні, конфлікти в трудовому колективі, між групові конфлікти);
- особисті проблеми, що мають широке поширення і соціальні наслідки (інвалідність, самотність, психічні розлади, тощо) [27].

Об'єктом соціальної профілактики є: як все суспільство в цілому, так можуть бути і окремі особи, соціальні групи, верстви населення, які страждають або можуть постраждати від проблем чи негативних явищ, ті, що своїми діями, поведінкою, способом життя сприяють розвиткові проблем, а також особи, соціальні групи та організації, від дій яких залежить попередження розвитку та усунення причин негативних явищ та їх наслідків [28].

Завдання соціальної профілактики полягає:

- дослідити причини та чинники проблеми чи негативного соціального явища;

– запобігти негативному впливу середовища, що породжує проблеми чи знижує адаптивні можливості людини, усунути, нейтралізувати дію негативних соціальних чинників проблеми або компенсувати їх вплив;

– збільшити можливості для задоволення потреб, подолання проблем, повноцінної життєдіяльності(підвищити соціальні ресурси);

– подолати особисті чинники, що сприяють виникненню чи загостренню проблем або заважають їх вирішенню;

– підвищити особистісні ресурси, здатність особистості адекватно реагувати на проблеми, вирішувати їх та задовольняти власні потреби [21].

Структура процесу соціальної профілактики:

– постановка і дослідження проблеми: планування діяльності, організаційна і методична підготовка; вплив на особистість (профілактична інтервенція) і вплив на проблемне середовище;

– вплив на особистість: підвищення ресурсів особистості, корекція негативних особистісних якостей; розвиток якостей, які підвищують адаптивні можливості особистості, формування адекватного ставлення до проблеми;

– вплив на проблемне середовище: попередження негативного впливу середовища шляхом попередження негативного впливу об'єктивних факторів, попередження негативного впливу інших осіб, підвищення можливостей задоволення потреб;

– моніторинг проблеми, аналіз ефективності профілактичних дій [8].

Сьогодні в Україні основними органами й службами в справах неповнолітніх та спеціальними установами, що здійснюють соціальний захист і профілактику девіацій у неповнолітніх є:

– Міністерство соціальної політики.

– Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

– Служби в справах дітей.

– Школи соціальної реабілітації та професійно-технічні училища соціальної реабілітації.

– Центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх.

- Притулки для неповнолітніх.
- Реабілітаційні центри та громадські організації.
- Суди.
- Кримінальна поліція у справах неповнолітніх.
- Клініки, дружні до молоді.
- Благодійні та недержавні організації.
- Заклади охорони здоров'я.
- Заклади освіти.
- Заклади Державного департаменту України з питань виконання покарань.
- Інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, окремі громадяни, що беруть участь у здійсненні соціального захисту та профілактики правопорушень неповнолітніх у межах своєї компетенції.

Важливу роль відіграють телефони довіри, центри допомоги молоді та гуртожитки-притулки для підлітків, що опинилися в конфліктній ситуації вдома [33].

Профілактичні втручання поділяються на первинні, вторинні та третинні. Вид профілактичного втручання обирається відповідно до стадії розвитку проблеми або ж негативного явища.

У контексті соціальної профілактики під первинною профілактикою найчастіше розуміють комплекс заходів, спрямованих на запобігання негативного впливу біологічних, психологічних, соціально-педагогічних та інших факторів, що можуть слугувати причиною формування поведінки, яка відхиляється від норми. Первинна профілактика має інформаційно-роз'яснювальний характер, передбачає підвищення обізнаності представників цільової групи з певних питань, формування у них цінності здоров'я та відповідних особистісних якостей, а також навичок, що допоможуть відмовитися від певних стандартів поведінки та негативних звичок [30].

Вторинна профілактика – діяльність спрямована на попередження загострення проблеми та її наслідків серед осіб, що відчули на собі її негативний вплив (наприклад серед таких, яким властиві певні захворювання, які відрізняються ризикованою, адиктивною чи девіантною поведінкою) [31].

Третинна профілактика – робота, спрямована на попередження рецидивів проблеми чи негативного явища осіб, які постраждали від них і проходять реабілітацію (наприклад, лікуються від наркотичної залежності, відбули покарання за скоєний злочин тощо) [36].

Окрім цих видів профілактики, дослідники розрізняють ще загальну і спеціальну профілактику. Під загальною профілактикою розуміють сукупність заходів, спрямованих на запобігання певним проблемам у майбутньому житті людини, наприклад, профілактика девіантної поведінки підлітків. Спеціальна профілактика включає систему заходів, спрямованих на запобігання конкретним негативним явищам у поведінці людей та їх локалізацію (профілактика підліткового суїциду, профілактика небезпечної статевої поведінки тощо) [33].

Психологічна робота з девіантними дітьми здійснюється у таких напрямках:

1) профілактика девіантної поведінки неповнолітніх – це комплекс заходів, що спрямовані на попередження, подолання або нейтралізацію чинників, які спричиняють появу та розповсюдження різних форм девіантної поведінки дітей. До цих заходів можна віднести лекції, бесіди, виступи на батьківських зборах, педагогічних радах, що спрямовані на підвищення психолого-педагогічної культури батьків та вчителів.

2) психолого-просвітницька робота, до складу якої входять факультативні курси психології і валеології у навчальних закладах, психологічні тренінги, розвиваючі ігри, правова освіта дітей та підлітків, спрямована на розвиток особистості дитини.

3) надання психологічних консультацій дітям з девіантною поведінкою, їх батькам та вчителям.

4) психологічна корекція та реабілітація, яка здійснюється у вигляді індивідуальної та групової психотерапії, створення навколо дитини позитивного педагогічного оточення, налагодження сприятливої атмосфери у сім'ї, колі друзів, знайомих [34].

Значну роль у попередженні та профілактиці девіантної поведінки дітей та підлітків відіграє школа та сім'я. У зв'язку з тим, що найпоширенішими серед дітей та підлітків є прояви девіантної поведінки, саме цей аспект потребує особливої уваги з боку вчителів, соціальних педагогів, психологів, батьків. Первинна профілактика в цьому випадку передбачає виховання антинаркогенної спрямованості особистості, її морально-психологічної стійкості як основного характерологічного утворення, що відіграє вирішальну роль у критичних ситуаціях, ситуаціях вибору, пропозиції віднови психотропних речовин [35].

Профілактику девіантної поведінки учнів молодшого шкільного віку покликані забезпечувати вчителі, психологи, соціальні педагоги, в окремих випадках залучаються і медичні працівники. Вони здійснюють психологічну профілактику: турбота про психічне здоров'я і психічні ресурси; учнів, робота з учнями, які мають високий рівень емоційних, поведінкових і навчальних розладів; робота з «групою ризику» (раннє виявлення у дітей труднощів у навчанні і поведінці і їх подолання); робота з дітьми з яскраво вираженими навчальними або поведінковими проблемами, коли основною метою профілактики є корекція або подолання серйозних психологічних труднощів і проблем [36].

Ефективність профілактичних заходів може бути забезпечена тільки за умови обов'язкової наявності таких складових:

– спрямованість на викорінення джерел дискомфорту як у самій людині, так і в соціальному середовищі, та одночасно створення умов для придбання необхідного досвіду для розв'язання проблем;

– формування в молоді навичок, що сприяють досягненню соціально корисних цілей;

– розв’язання виникаючих проблем, а також попередження їх виникнення [37].

Стратегічною базою профілактичної роботи, на думку Москалюк .О, має бути орієнтація на внутрішній захисний потенціал підлітка, розкриття ресурсів психіки особистості, підтримка та допомога в самореалізації власного життєвого призначення. Результатом такої роботи має стати формування позитивної мотивації, позитивних рис та властивостей особистості, яка здатна самостійно справлятися з власними труднощами й життєвими проблемами[38].

Соціально-педагогічну роботу з підлітками з девіантною поведінкою координують і здійснюють психологічні служби, соціальні педагоги, педагогічно-організатори.

Змановська О. називає такі форми психопрофілактичної роботи:

– організація соціального середовища, в рамках якої передбачається соціальна реклама з формування настанов на здоровий спосіб життя; створення негативної громадської думки щодо проявів девіантної поведінки, насамперед, через засоби масової інформації; формування соціальних "зон підтримки", зокрема, через організацію і підтримку громадських організацій, молодіжних рухів та ін.;

– інформування, що передбачає вплив на когнітивні процеси особистості для підвищення її здатності приймати конструктивні рішення щодо власної поведінки; здійснюється через організацію лекцій, бесід, групових дискусій, поширення відео – і телефільмів тощо;

– активне соціальне навчання соціально-корисним навичкам, активізація особистісних ресурсів, що реалізуються через групові тренінги, зокрема, тренінги асертивності або тренінги резистентності до негативних соціальних впливів, участь у групах спілкування і особистісного росту тощо;

– організація діяльності, альтернативної девіантній поведінці, зокрема, через залучення особистості до пізнавальної діяльності, спорту, мистецтва, випробування себе у "позитивній" діяльності (подорожі, похід у гори, екстремальні види спорту тощо);

– організація здорового способу життя, що передбачає, зокрема, розвиток екологічної культури особистості, дотримання режиму праці й відпочинку та виключає прояви надмірності;

– мінімізація негативних наслідків девіантної поведінки, яка застосовується у разі сформованої схильності до девіантної поведінки і спрямована на профілактику рецидивів або їх негативних наслідків[40].

Основними формами організації профілактичної діяльності є профілактичні програми та профілактичні заходи.

Профілактичний метод – спеціально організована взаємодія виконавців профілактичної роботи (фахівців або волонтерів) і представників цільової групи, спрямована на попередження соціальної проблеми чи подолання окремих її чинників.

Основними видами заходів, що здійснюються в процесі соціальної профілактики, є:

– масові акції («Дні боротьби», мітинги, походи, фестивалі, конкурси, концерти, зустрічі тощо);

– інформаційно-просвітницькі та навчальні заходи (круглі столи, семінари, уроки, лекції, тренінги, теле та радіо програми тощо);

– заходи з поширення науково-популярної літератури та соціальної реклами, з надання матеріально-побутової допомоги, з контролю за дотриманням норм.

Заходи соціальної профілактики організуються як установами, що безпосередньо займаються профілактикою (медичними та педагогічними закладами, установами соціальної роботи, органами правопорядку), так і іншими установами та організаціями. Профілактичні заходи можуть здійснюватись окремо один від одного, або бути складовим елементом профілактичних програм.

Профілактична програма – спеціально розроблений комплекс (система) заходів, спрямованих на попередження конкретної соціальної проблеми (або декількох пов'язаних між собою проблем). Профілактична програма

реалізується на певній території або в певних установах і має чітко визначений термін. Профілактичні програми можуть як здійснення окремих заходів, так і довготривалі профілактичні інтервенції (впровадження навчальних курсів, компаній соціальної реклами, постійних рубрик і програм у ЗМІ, організацію діяльності консультативних пунктів тощо).

Залежно від рівня профілактичного впливу програми можна поділити на:

- міжнародні (глобальні, міждержавні);
- загальнодержавні (національні);
- регіональні та локальні (такі, що реалізуються на рівні територіальних спільнот і окремих організацій).

Залежно від спрямованості профілактичної програми поділяються на комплексні та вузько спрямовані. Комплексні профілактичні програми передбачають вплив на всі чинники проблеми, вузько спрямовані – на подолання її окремих чинників.

Суб'єктом реалізації профілактичних програм можуть виступати міжнародні організації (ООН, ЮНІСЕФ та інші), держава в цілому, галузеві структури (міністерства, відомства та інші), органи місцевого управління та окремі державні установи, громадські організації. До виконання профілактичних програм залучаються як фахівці в тій чи іншій галузі, так і волонтери [39].

В запропонованій моделі Афанасьєвою В.В соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків формами та методами первинної профілактики зазначено:

- форми і методи діагностики девіантної поведінки (тести, анкетування, вивчення документів з особової справи підлітка, урок- бесіда, лекція та спостереження);
- форми і методи не прямого профілактичного впливу (психологічний тренінг, тренінг з комунікативних умінь, формування впевненості в собі та вміння виходу зі стресових ситуацій, тренінг з профілактики девіантної поведінки з основами правових знань підлітків).

Вторинної профілактики:

– методи превентивного виховання (створення ситуацій психологічного комфорту, встановлення довірливих відносин з підлітком, формування в нього позитивної самооцінки, розробка правильних навичок спілкування і поведінки, формування пізнавальних інтересів);

– прямого (бесіди із працівниками медичних, соціально – реабілітаційних, правоохоронних закладів, педагогами – валеологами, соціальними педагогами);

– непрямого профілактичного впливу (соціально – психологічні тренінги з профілактики девіантної поведінки, рольові ігри, дискусії в класі);

Та третинної профілактики:

– форми і методи корекції (методи руйнування негативного типу характеру: метод «вибуху»; метод реконструкції характеру; метод перебудови мотиваційної сфери та самосвідомості; переконання; методи перебудови життєвого досвіду: обмеження; перенавчання; переключення; регламентації способу життя; попередження негативної та стимулювання позитивної поведінки; змагання; індивідуальна робота; зустрічі підлітків «групи ризику» з психологом);

– реабілітації девіантної поведінки підлітків (методи поведінкової (практичної) корекції, групової психотерапії, когнітивної терапії, гештальттерапії)[40].

Таким чином, профілактика девіантної поведінки це – спланований та організований навчально – виховний процес метою якого є не тільки виправлення наявних і попередження можливих девіантних проявів у неповнолітнього. Засобами профілактики девіантних проявів можемо назвати лекції, бесіди, спостереження, психологічні тренінги, рольові ігри, дискусії і багато інших. Вони необхідні для підлітків аби підвищувати мотивацію, формувати позитивну самооцінку, розширювати соціальні зв'язки, формувати гарне майбутнє, подолати шкільну та сімейну дискримінацію, формувати позитивний образ «Я», вирішувати проблеми, підвищувати рівень соціальної адаптації підлітків.

Висновки до розділу 1:

За результатами першого розділу кваліфікаційної роботи ми дійшли до наступних висновків:

Українське законодавство відповідає міжнародному законодавству, так як основна більшість документів була розроблена у відповідності до загальних прав зазначених у конвенціях та деклараціях. Всі документи розроблені відповідно до норм міжнародного права. Розглянуті нами закони, положення та накази в основному були прийняті досить не так давно, що говорить про важливість питання девіантної поведінки підлітків на державному рівні. Але, враховуючи швидкі темпи розвитку нашого суспільства нормативно-правові документи потрібно постійно вивчати і за необхідності робити внесення відповідних правок.

Стосовно підліткового віку ми з'ясували, що це складний вік в кожній людини. Тому, що у цей період відбувається перехід від опікуваного дорослими дитинства до самостійності, зміна звичного шкільного навчання та інші види соціальної діяльності, а також бурхлива гормональна перебудова організму, що своєю черговою робить підлітка особливо уразливим і податливим до негативних впливів соціального середовища. Ми визначили основні причини виникнення тих чи інших форм девіантної поведінки у підлітковому віці та потреби підлітків. Дізналися, що у цей критичний період депривація потреб виражена значно сильніше, і подолати її, за умови відсутності синхронності у фізичному, психічному та соціальному розвитку підлітків, дуже важко, а це є джерелом внутрішньо-особистісних конфліктів підлітків.

Щодо етичних засад роботи, нами було звернено увагу на «Глобальну Декларацію етичних принципів соціальної роботи» (Міжнародної федерації соціальних працівників), розглянуто та проаналізовано основні етичні принципи соціального працівника. Ми з'ясували, що всі принципи між собою пов'язані, мають на меті допомогти соціальним працівникам досягти найвищих стандартів професійної доброчесності. А також ми виділили один основний етичний принцип в роботі з нашою цільовою групою, принципи між собою

схожі, але він є більш конкретний та його використання є доцільним в дипломній роботі.

Також визначили, що таке соціальна профілактика, які бувають профілактичні втручання, вияснили які бувають форми організації профілактичної діяльності. Ознайомилися з метою, предметом, об'єктом та з завданнями соціальної профілактики. Проаналізували основні види заходів, що здійснюються в процесі соціальної профілактики. Дослідили основні засоби профілактики девіантних проявів у підлітків та навіщо вони необхідні для неповнолітніх.

РОЗДІЛ II.

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕВІАНТНИХ ПРОЯВІВ У ПІДЛІТКІВ ЧЕРЕЗ УРОК-БЕСІДУ ЯК ПРОФІЛАКТИЧНИЙ ЗАХІД

2.1. Особливості засобів профілактичної роботи з попередження девіантних проявів у школярів.

Над проблемою девіантної поведінки у неповнолітніх ми працюємо вже 2 роки, за цей час ми дізнались для себе багато чого цікавого та нового. Для себе з'ясували, що таке проблема девіантної поведінки, які науковці досліджували та досліджують зазначену проблему, які бувають девіації, прояви, види, основні мотиви та причини виникнення девіантної поведінки серед неповнолітніх.

За весь період було не мало і практичного досвіду по даній тематиці, я побувала в різних установах та організаціях. Було написано 4 курсових робіт на різні підтеми та кваліфікаційна робота не виняток.

Дослідницька робота Вплив соціально-профілактичної роботи на прояви девіантної поведінки в першій курсовій роботі здійснювалася в два етапи. На першому етапі було здійснено теоретичний аналіз проблеми на базі психологічної літератури, що дозволило узагальнити і систематизувати різноманітні наукові погляди на досліджувану проблему; розроблено програму дослідження та визначено його діагностичний комплекс; проведено анкетування дітей з девіантною поведінкою. На другому етапі було проаналізовано які заходи здійснювалися з дітьми після того, як вони стали на облік до Сумського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, досліджено результати тестувань перед початком соціально - профілактичної роботи. На основі досліджених даних та контрольного діагностування здійснено аналіз ефективності проведення з ними застосування соціально-психологічних та профілактичних заходів. Окремо проведено узагальнення, аналіз та інтерпретацію отриманих у ході дослідження даних, а також упорядкування й завершення тексту курсової роботи.

Місце дослідження: Сумський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Отже, корекційні заходи, які проводяться у з підлітками у Сумському міському центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді дали позитивний результат. Це свідчить про те, що працівники центру намагаються знаходити спільну мову з підлітками та допомагають вирішувати їхні проблеми.

У другій курсовій мета нашого дослідження полягала в тому щоб дослідити родину, як фактор девіантної поведінки підлітків. Дослідницька робота здійснювалася в три етапи. На першому етапі ми розкрили зміст питання методу інтернет дослідження за допомогою літератури. Проаналізували переваги та недоліки даного методу. Наступний етап полягав у розробленні інструментарія дослідження яке було спрямоване на визначення особливостей сімейного виховання як чинник виникнення делінквентної поведінки у підлітків. В опитуванні містилося 11 запитань де підліток повинен поставити варіант, який йому підходить. На третьому етапі ми провели інтернет опитування та проаналізували дані результати.

Місце дослідження: Лучанська загальноосвітня школа Полтавської області.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити наступний висновок, що сім'я займає головне місце у формуванні особистості. Багато хто говорить, що девіантна поведінка проявляється лише в неблагополучних сім'ях, але я з цим не згодна. Через неправильне виховання дітей тобто не вміння слухати своїх дітей, не проводити вільний час з ними, не проявляти емпатію, а також не має взаєморозуміння між батьками та дітьми . Кожна дитина чекає та потребує підтримку від своїх рідних, а особливо в підлітковому віці. А коли підліток цього не отримує то він замінює любов та підтримку іншим. Наприклад вживає алкоголь, палить, вступає в погану компанію, не слухає своїх рідних і батьки повністю втрачають контроль над своєю дитиною.

У наступній курсовій роботі ми вирішили обрати дві профілактичні програми. Відповідно це: «Районна Програма попередження дитячої безпритульності та бездоглядності, розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, на 2017-2021 роки» та

програма яку нам надали з відділу пробації «Зміна прокримінального мислення» та порівняли їх.

Програма «Зміна прокримінального мислення», нам була надіслана із служби пробації за проханням для аналізу в курсовій роботі. В основу програми покладено когнітивно-поведінкову модель, а також техніки когнітивно-поведінкової терапії, які показали свою ефективність у роботі з когнітивними, емоційними та поведінковими проблемами та в цій програмі будуть вживатися як когнітивно-поведінкові втручання. Яка призначена для роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації, дівчатами та хлопцями, віком 14-18 років, які мають проблеми із законом.

База дослідження: КЗСОР Сумський дитячий будинок ім. С.П. Супруна, тому ми не могли використати її у дитячому будинку для дітей сиріт та позбавлених батьківського піклування. Адже програма передбачена для дітей більшість яких мають прояви девіантної поведінки ніж для тих хто підлягають її ризику. І ми вирішили зробити тренінг Вчинки та їхні наслідки з програми «Зміна прокримінального мислення» та додати свої вправи.

У своїй останній роботі ми визначили попереджувальні механізми девіантної поведінки підлітків.

Місце дослідження: Філія державної установи «Центр пробації» в Сумській області

Можна стверджувати, що всі профілактичні підходи справді ефективні в роботі з цільовою групою. У другій частині курсової роботи був розроблений власний проект. В результаті реалізації проекту цільова аудиторія отримала інформацію, як боротися з девіантною поведінкою та що робити, щоб вона не повторилась у підлітків «Центру пробації». Підсумовуючи вище сказане можна стверджувати, що позитивних результатів у виправному процесі можна досягнути лише за умови правильно організованої виховної роботи із осудженими.

Курсова робота дала нам зрозуміти на скільки є важливою проблема девіантної поведінки серед неповнолітніх. Також, що завжди потрібно звертати

увагу на дану проблему та не нехтувати нею при будь яких проявах навіть не дуже значних.

Таким чином, набутий досвід який ми отримали за весь час працюючи з проблемою девіантної поведінки, допоможе у дипломній роботі. Так як ми зробили багато роботи не тільки практичної а й теоретичної. У курсових роботах визначили вплив соціально - профілактичного супроводу на прояви девіантної поведінки, дослідили родину, як фактор девіантної поведінки підлітків, проаналізували програми тренінгових занять з профілактики девіантної , апробували інструменти проектного менеджменту у попередженні девіантної поведінки. Досвід, який отримали працюючи над курсовими, ми його використали в дипломній роботі. Так як змогли покращити розробку, організацію та апробацію практичної частини.

2.2. Організація практичної частини роботи

Практична частина даної дипломної роботи здійснювалася в три етапа.

Перший підготовчий етап (пов'язаний із складанням сценарію бесіди та розробленням анкети).

На підготовчому етапі ми, детально вивчили проблему та розглянули для себе основні засоби профілактики девіантної поведінки серед неповнолітніх, визначили для себе найбільш підходящий. Також вирішили, яке місце обрати задля реалізації практичної частини дипломної роботи, найбільш коректним було обрати школу. Експериментальною базою дослідження була Лучанська загальноосвітня школа Полтавської області. Далі ми розробили сценарій анкети. Урок-бесіду на тему «Стоп булінг!» провели з учнями 10- 11 класів 18 травня 2020 року на платформі Zoom.

Наступний оперативний етап (до нього входить безпосереднє проведення заходу).

Оперативний етап – реалізація уроку-бесіди з неповнолітніми Лучанської школи. Адміністрація школи допомогли зібрати школярів та налагодити зв'язок з ними, школа добре повпливала на реалізацію даного заходу. На платформі

zoom ми організували конференцію та дали контакти школярам. Тривалість заходу становила 40 хвилин, по сценарію проводили бесіду та задавали питання і підлітки відповідали на них. Наприкінці бесіди підліткам було запропоноване опитування, після бесіди анкета скидалася документом Word неповнолітнім. В опитуванні школярам було запропоновано 6 питань де були варіанти відповідей, через деякий час підлітки надіслали нам анкету з відповідями. Підсумковий етап (аналіз та обробка отриманих результатів внаслідок проведення заходу).

Отже, на завершальному етапі даного заходу ми добре попрацювали всі разом та знайшли щось нове для кожен для себе. Школярі дізнались про проблему девіантної поведінки, з'ясували для себе, що таке профілактика. Раніше школярі Лучанської ЗОШ стикалися з проблемою девіантної поведінки, але не знали як називається це явище. Також неповнолітні дізналися які бувають види булінгу, як боротися з булінгом, що робити коли став жертвою булінгу чи коли став свідком.

Таким чином, проведення уроку-бесіди допомогло отримати нам певний досвід, а саме з проведенням онлайн. Так як до дипломної роботи, онлайн нічого не проводили. Ми побачили свої помилки та в майбутньому будемо намагатися їх уникати.

2.3. Результати експериментальної частини роботи

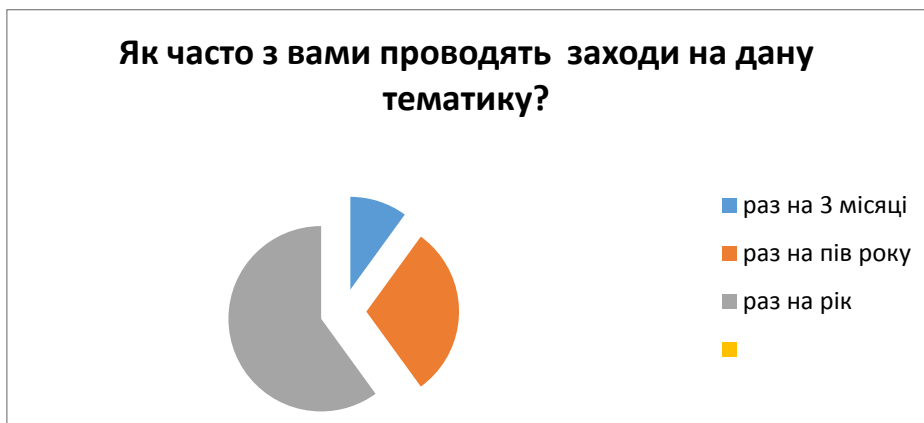
В першому питанні нашої анкети потрібно було зазначити: Чи знають підлітки, що таке девіантна поведінка?

Відповіді нам показали, що:

- 70% ні;
- 20 % десь чули, але точно не знають;
- 10% так.

Дивлячись, на результати можна зробити висновок, що неповнолітні не ознайомлені з даною проблемою.

Діаграма 1. Дані про регулярність профілактичних засобів

На діаграмі 1 видно, що із школярами Лучанської загальноосвітньої школи, мало проводять подібні заходи.

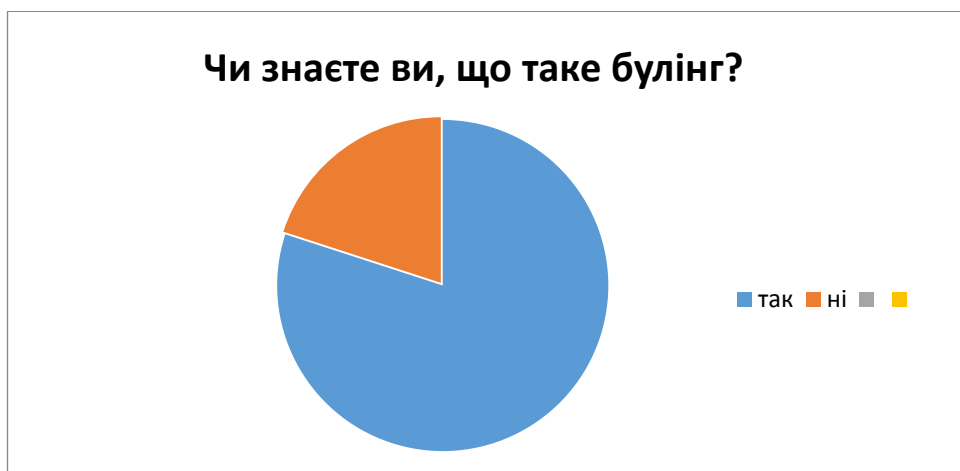
Далі ми хотіли дізнатися: Чи знають підлітки, як проявляється девіантна поведінка?

І ми дізнались, що:

- 70% ні;
- 30 так.

Отже, більшість з підлітків не знає як проявляється девіантна поведінка, але до нашого заходу можливо стикались з цією проблемою, але не знали, як вона називається.

Діаграма 2. Показує обізнаність щодо булінгу.

Діаграма 2, дає нам зрозуміти, що більшість підлітків знає, що таке булінг, але можливо раніше зі школярами проводились бесіди на тему білінгу і їм довелось познайомитися з даним поняттям.

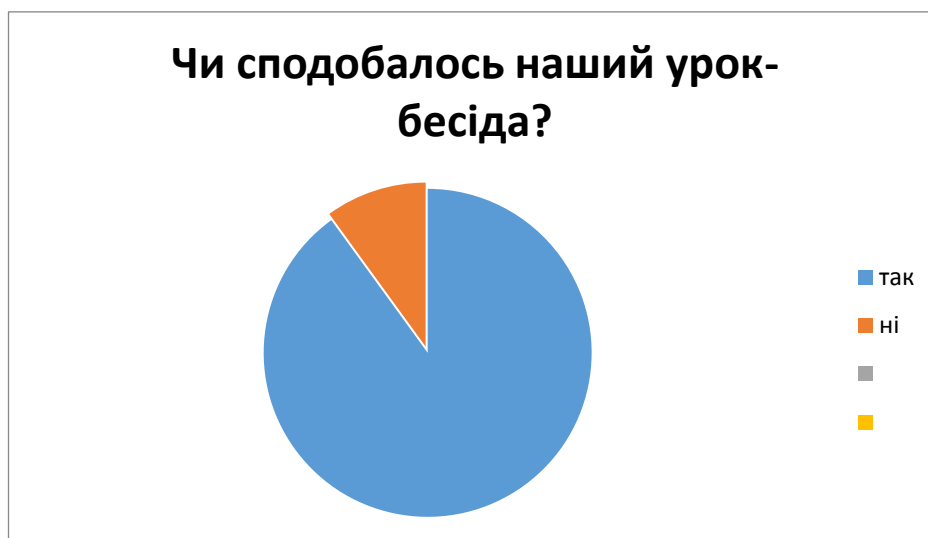
Наступним питання було: Чи знають підлітки як діяти в ситуації булінгу?

Відповіді показали, що:

- так, потрібно звернутися до дорослих (батьків, вчителів, психологів) 30%;
- ні, 70%.

Результати нам показали, що більшість школярі не знають, як діяти в ситуації булінгу.

Діаграма 3. Свідчить бажання підлітків

Дивлячись, на діаграму 3, можна зробити висновок, що підліткам, хочеться більше подібних заходів.

Апробувавши практичну частину роботи, дійшли висновку, що треба більше проводити подібні заходи з школярами аби попередити девіантну поведінку. Як говорять багато науковців, що краще запобігати можливим проявам ніж тоді стикатися з серйозними порушеннями та злочинами.

Висновки до II розділу:

Вивчаючи другу частину кваліфікаційної роботи ми робимо такі висновки:

Набутий досвід в минулому став нам дуже корисним при роботі над дипломною роботою. Ми визначили вплив соціально - профілактичного супроводу на прояви девіантної поведінки, дослідили родину, як фактор девіантної поведінки підлітків, проаналізували програми тренінгових занять з профілактики девіантної , апробували інструменти проектного менеджменту у попередженні девіантної поведінки. Тому за весь час роботи над проблемою девіантної поведінки стали більш обізнані в даній темі і отриманий досвід ми використали у дипломній роботі.

У нашій другій частині роботи була розробка уроку- бесіди та анкета, також організація та апробація. Практичний досвід, який ми отримали раніше допоміг правильно розробити, організувати та апробувати практичну частину дипломної роботи.

Дивлячись на результати бесіди та на відповіді анкети дійшли висновку, що неповнолітні Лучанської загальноосвітньої школи Полтавської області погано ознайомлені з проблемою девіантної поведінки та з булінгом. На нашому заході школярі дізнались, що таке девіантна поведінка, як вона проявляється, що таке булінг, які види булінгу існують, що робити коли став жертвою булінгу або свідком та до кого можна звернутися.

ВИСНОВКИ

Відповідно до завдань, які ставились на початку в процесі дипломної роботи ми:

1. Аналізуючи основні міжнародні нормативно-правові документи, які мають відношення до даної тематики ми впевнились, що їх достатньо і всі вони мають на меті захист та підтримку прав дітей взагалі та молоді зокрема.

Українське законодавство відповідає міжнародному законодавству, так як основна більшість документів була розроблена у відповідності до загальних прав зазначених у конвенціях та деклараціях. Всі документи розроблені відповідно до норм міжнародного права. Розглянуті нами закони, положення та накази в основному були прийняті досить не так давно, що говорить про важливість питання девіантної поведінки підлітків на державному рівні. Але, враховуючи швидкі темпи розвитку нашого суспільства нормативно-правові документи потрібно постійно вивчати і за необхідності робити внесення відповідних правок.

2. З'ясували, що підлітковий вік це період коли в особистості дитини відбуваються складні і суперечливі зміни, також називають важким, критичним та перехідним. Визначили причини виникнення тих чи інших форм девіантної поведінки у підлітковому віці це втрата довіри до себе та до інших. Загалом, довіра до себе та до інших сприяє гармонійному та повноцінному розвитку різних сфер особистості. Соціально-психологічні особливості перехідного віку накладають свій відбиток на поведінку підлітків, створюють своєрідні вікові моделі поведінки, формують специфічно підліткові поведінкові реакції на взаємодію з оточуючим світом, які є основою для формування більш стійких за своєю природою девіантних форм поведінки.

3. У дипломній роботі ознайомились з міжнародним документом з «Глобальною Декларацією етичних принципів соціальної роботи» (Міжнародної федерації соціальних працівників), нами було розглянуто та проаналізовано основні етичні принципи соціального працівника, а також

окремо було розглянуто етичний принцип в роботі з цільовою групою дипломної роботи. Дійшли висновку, що кожен принцип між собою пов'язаний і має за мету допомогти соціальному працівникові досягнути найвищих висот у своїй діяльності.

4. Під час написання кваліфікаційної роботи детальніше ознайомились з поняттям соціальної профілактики, які бувають профілактичні втручання, вияснили які бувають формами організації профілактичної діяльності. Ознайомилися з метою, предметом, об'єктом та з завданнями соціальної профілактики та із структурою. Проаналізували основні види заходів, що здійснюються в процесі соціальної профілактики. Дослідили основні засоби профілактики девіантних проявів у підлітків та навіщо вони необхідні для неповнолітніх.

Було уточнено поняття «урок-бесіда» – це певний проміжок часу, відведений для доповіді чи повідомлення на актуальну тему з наступним обміном думками.

5. Під час роботи над теоретичною частиною: ознайомились з видами девіантної поведінки, з причинами відхилень у підлітків, розглянули класифікації різних науковців. Дослідили особливості цільової групи, прояви зазначеної проблеми, розглянули питання попередження девіантної поведінки у неповнолітніх в працях вітчизняних науковців.

Стосовно практичної частини: визначили вплив соціально-профілактичного супроводу на прояви девіантної поведінки, дослідили родину, як фактор девіантної поведінки підлітків, проаналізували програми тренінгових занять з профілактики девіантної , апробували інструменти проектного менеджменту у попередженні девіантної поведінки. Тому за весь час роботи над проблемою девіантної поведінки стали більш обізнані в даній темі і отриманий досвід ми використали під час написання кваліфікаційної роботи.

6. Практична частина роботи відбувалася в 3 етапи. На підготовчому етапі розробили сценарій уроку-бесіди та анкету, під час оперативного –

відбулось проведення даного заходу, в підсумковому було підведення підсумків. Проведення заходу онлайн дало певний досвід, який можна буде використовувати в майбутньому.

7. Проаналізувавши результати шкільного заходу, буде доречно зробити висновок, що неповнолітні Лучанської ЗОШ Полтавської області погано ознайомлені з проблемою девіантної поведінки та з булінгом. Під час заходу школярі дізнались, що таке девіантна поведінка, як вона проявляється, що таке булінг, які види булінгу існують, що робити коли став жертвою булінгу або свідком та до кого можна звернутися. Також, можна зауважити, що треба більше проводити подібні заходи зі школярами аби попередити девіантні прояви. Як говорять багато науковців, що краще запобігати можливим проявам ніж тоді стикатися з серйозними порушеннями та злочинами.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Сім'я займає головне місце в моральному формуванні особистості, вона бере з перших днів життя дитини на себе турботу про її здоров'я та виховання, дає дітям початкові знання про навколишній світ, виробляє певні уявлення і навички, допомагає здійснювати контакти з багатьма іншими людьми тощо. Конкурувати із сім'єю, особливо на початковому етапі розвитку особистості, не може жодна громадська або державна виховна установа. Відсутність батьківської опіки або сімейне неблагополуччя, навпаки, майже завжди створює реальні труднощі у формуванні дітей і підлітків, перебороти які повністю суспільству до сьогоднішнього дня не вдається. Проте підлітки-правопорушники бувають і вихідцями із цілком благополучних, на перший погляд, сімей.

Таким чином, враховуючи теоретичну і практичну частини кваліфікаційної роботи можемо рекомендувати:

- більше проводити профілактичних занять зі школярами Лучанської загальноосвітньої школи та працювати з батьками.

- включення більше елементів, що задовольняють соціальні інтереси підлітків: розширювати позашкільні форми діяльності підлітків та залучати їх до організації такої діяльності; шляхом бесід виховувати у підлітків усвідомлення, прийняття шкільних цінностей та норм;

- інформування, що передбачає вплив на когнітивні процеси особистості для підвищення її здатності приймати конструктивні рішення щодо власної поведінки та здійснювати через організацію лекцій, бесід, групових дискусій, поширення відео і телефільмів;

- активне навчання соціально-корисним навичкам, активізація особистісних ресурсів, що реалізуються на тренінгах, зокрема, у групах спілкування і особистісного зростання;

- організація діяльності, альтернативної девіантній поведінці, зокрема, через залучення особистості до пізнавальної діяльності, спорту, мистецтва,

випробування себе у позитивній діяльності (шкільні спартакіади, КВН, гуртки, діяльність шкільного самоврядування, подорожі);

– організація здорового способу життя, що передбачає розвиток екологічної культури особистості, дотримання режиму навчання й відпочинку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. «Конвенція ООН про права дитини». Міжнародний документ від 20.11.1989 №995_021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
2. Глобальна Декларація етичних принципів соціальної роботи (Міжнародної федерації соціальних працівників), Міжнародний документ від 2018 року.
3. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
5. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
6. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III. [Електронний ресурс]. – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
7. Наказ «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики» від 10.09.2015 № 912. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15>
8. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-Соціальна педагогіка : навч. посібник діяльності [Електронний ресурс] / Т.В. Журавель. – 2013.
9. Бахур О. Психологічна характеристика підлітків з делінквентною поведінкою [Електронний ресурс] / Оксана Бахур // Дрогобич/
10. Яновська Т. А. Особливості прояву девіантної поведінки у старших підлітків [Електронний ресурс] / Т. А. Яновська // Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка.

11. Литовченко О. В. Причини і специфіка відхилень у соціальному розвитку і поведінці підлітків, старшокласників [Електронний ресурс] / О. В. Литовченко // Київ. – 2011.
12. Окач В. М. Психологічний аналіз причин формування девіантної поведінки підлітків [Електронний ресурс] / В. М. Окач. – 2013.
13. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків [Електронний ресурс] / Леся Миколаївна Вольнова // Київ. – 2016.
14. Барабаш О. Поняття та види делінквентної поведінки людини [Електронний ресурс] / Ольга Барабаш // Львівський політехнічний інститут. – 2017.
15. Єсип М. З. Схильність до девіантної поведінки підлітків з низьким рівнем довіри до себе [Електронний ресурс] / Мар'яна Зіновіївна ЄСИП. – 2016.
16. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми , таблиці ,коментарі навчальний посібник Київ [Електронний ресурс] / О. В. Безпалько // Київ. – 2009.
17. Дуткевич Т. В. Особливості організації психологічної корекції асоціальної поведінки підлітків [Електронний ресурс] / Т. В. Дуткевич. – 2014.
18. Янц Н. Самовиховання як засіб профілактики девіантної поведінки підлітків / Н. Янц, Н. Підгорна // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2016, С. 677, 148, 239.
19. Веред І. С. Соціологія девіантної поведінки / І. С. Веред, Ю. В. Кушнір., 2013.
20. Спіріна Т. П. Формування етичних засад професійної діяльності майбутніх соціальних працівників [Електронний ресурс] / Т. П. Спіріна.
21. Семигіна Т. Етика соціальної роботи [Електронний ресурс] / Тетяна Семигіна – Режим доступу до ресурсу: 2019.
22. Введення у соціальну роботу / І. М. Крига, О. С. Шевчук, В. М. Кубрак, В. В. Смерецька. – Київ, 2001. – 283, С. 33.

23. Децюк Т. М. Формування етичних принципів та цінностей майбутніх соціальних працівників в позааудиторній роботі [Електронний ресурс] / Т. М. Децюк. – 2017.
24. Кравченко О. П. Моральні принципи соціально - педагогічної діяльності / О. П. Кравченко // Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка. “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди”, 2012. С. 226.
25. Коротков П. В. Профілактика та корекція девіантної поведінки молоді у діяльності соціальних служб [Електронний ресурс] / П. В. Коротков. – 2013.
26. Зверева І. Д. Соціальна педагогіка: теорії та технології / І. Д. Зверева – Київ, 2006.
27. Воднік В. Д. Проблеми профілактики злочинності в умовах побудови громадянського суспільства в Україні [Електронний ресурс] / В. Д. Воднік // Харків. – 2014.
28. Дарницька районна в місті Києві Державна адміністрація. Офіційний веб портал КМДА [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://darn.kievcity.gov.ua/news/6840.htm>
29. Соціальна профілактика девіантної поведінки: курс лекцій з презентацією навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»] / Н.М. Савельєва – Полтава: ПНПУ, 2016 р. С. 33.
30. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>
31. Овідіопольська районна державна адміністрація <http://ovidiorpol-rda.odessa.gov.ua/sluzhbi-rajonu/koordinacjna-rada/formi-vlashtuvannya-dtej-sirt-dtej-pozbavlenih>
32. Зубрицький І. Я. Розвиток ідей щодо профілактики соціальних відхилень у неповнолітніх на сторінках української педагогічної періодики Східої

- Галичини (1918 -1939 роки) : дис. канд. пед. наук : соціальна педаг / Зубрицький Ігор Ярославович – Дрогобич Тернопіль, 2018. С. 41.
33. Лобанова А. С. Робота з підлітками-девіантами: Соціологічний та психологічний аспекти / А. С. Лобанова, Л. В. Калашнікова. – Київ: Каравела, 2017 ст 263
34. Оначук І. О. З досвіду профілактики девіантної поведінки дітей та молоді [Електронний ресурс] / І. О. Оначук. – 2014.
35. Козубовський Р.В. Девіантна поведінка неповнолітніх як соціально-педагогічна проблема [Електронний ресурс] / Ростислав Володимирович Козубовський // Ужгород. – 2014.
36. Соціальна профілактика правопорушень: навч. посіб. / Н. І. Головка. – К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. – 174 с.
37. Мельник Л. П. Девіантна поведінка молоді та шляхи її профілактики / Л. П. Мельник, Ю. В. Сербалюк // Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / Л. П. Мельник, Ю. В. Сербалюк. – Кам'янець-Подільський, 2009, С. 287.
38. Ткачук Л.В. Девіантна поведінка учнів: діагностичний інструментарій, корекція та профілактика.
39. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>
40. Волошенко М.О. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки : дис. канд. пед. наук / Волошенко Марина Олександрівна – Одеса, 2016. – С. 46-47.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А.

Урок-бесіда на тему: «Стоп булінг!»

Сценарій

Доброго дня, мене звати Оксана Слободянюк. Я студентка Сумського державного університету, навчаюсь на 4 курсі спеціальності Соціальна робота. Вже 2 роки я пишу курсові роботи на тему девіантної поведінки підлітків. І дипломна робота не виняток, а саме я працюю в дипломній над профілактикою девіантної поведінки серед школярів.

Тепер питання до Вас . Чи знаєте ви, що таке девіантна поведінка?

Девіантна поведінка – це поведінка, що не вкладається в рамки розуміння більшості людей, називається девіантною. До такої поведінки не відносяться звичайні дії середньостатистичного громадянина, адже вони не викликають нерозуміння, шок, подив, страх, ворожість з боку звичайних громадян. Девіантна поведінка поділяється на два типи, так, розрізняють позитивну і негативну девіантну поведінку. До позитивної відносяться гіперактивність, талант, що межує з геніальністю, помірність - дії, що не суперечать букві закону.

Гадаю, що всі стикалися в своєму житті, але не всі знають як це явище називається.

Які прояви девіантної поведінки ви знаєте?

А також:

– Існування без певного місця проживання, жебрацтво на вулицях, безпритульність, якщо мова йде про неповнолітніх дітей і підлітків;

– Жорстоке ставлення до тварин і людей, яке знаходиться в нормах права, але викликає занепокоєння і страх оточуючих.

– Пристрасть до шкідливих звичок алкоголю, наркотиків. Сюди ж можна віднести пристрасть до комп'ютерних і азартних ігор, проституції, крадіжки, та інші дії, за які передбачена відповідальність з різним ступенем тяжкості згідно законодавства.

У своїй бакалаврській роботі я працюю над профілактикою девіантної поведінки.

Діти, чи знаєте ви, що таке профілактика?

Профілактика – це комплекс заходів, що здійснюються суб'єктом, який надає соціальні послуги, спрямований на попередження, обмеження та зупинення негативних соціальних і особистісних (поведінкових) явищ та їх наслідків у соціальному середовищі та реалізується за допомогою різних інструментів впливу соціального, юридичного, педагогічного, психологічного характеру.

Сьогодні ми з вами будемо говорити на тему білінгу. Булінг в шкільному – це також прояв девіантної поведінки.

Насильство в освітньому середовищі має різний характер і природу. Воно може проявлятися як у формі одноразових, так і в вигляді систематичних дій. Але ці дії завжди завдають шкоди психічному та фізичному здоров'ю всіх учасників/учасниць цього процесу. Виявити випадки насильства в закладі освіти достатньо важко. Передусім тому, що насильство відбувається переважно в місцях, де відсутній контроль і нагляд дорослих. До того ж і потерпілий, і спостерігачі воліють не повідомляти нікого про випадок, щоб їх не вважали «ябедником/ябедницею» або через страх зізнатись. Найнебезпечнішим є повторюваність випадків насильства в освітньому середовищі. Саме систематичні насильницькі дії є булінгом або цькуванням. Термін «булінг» походить від англійського слова «bully», тобто хуліган, забіяка, задира.

Булінг (цькування) – це діяння (дія або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Які види булінгу ви знаєте?

Види булінгу бувають:

– фізичного насильства, що включає штовхання, зачіпання, підніжки, бійки, стусани, ляпаси, удари та інші дії, які завдають біль і тілесні ушкодження тощо;

– психологічного насильства, що включає образи, поширення неправдивих чуток, глузування, залякування, ізоляція, ігнорування, бойкот, відмова від спілкування, погрози, маніпуляції, шантаж тощо;

– економічного насильства, що включає дрібні крадіжки, пошкодження або знищення особистих речей, вимагання грошей, їжі тощо;

– сексуального насильства, що включає образливі жести, висловлювання, прізвиська, жарти, погрози, поширення чуток, обмацування сексуального (інтимного) характеру та/або змісту тощо.

Чи були ви колись свідком булінгу?

Якщо так, то як діяли в такій ситуації?

Найчастіше булінг (цькування) відбувається в місцях, де контроль або нагляд дорослих найменший або взагалі відсутній. Це можуть бути коридори, вбиральні, роздягальні, подвір'я, сходи, їдальня тощо. Іноді дитина може піддаватися булінгу (цькування) й поза територією закладу освіти. Такі випадки можуть трапитися по дорозі додому, у дворі дому, під час шкільних екскурсій тощо. Крім того, за умови віртуалізації сучасного соціального простору закономірно, що і прояви опосередкованої агресії та булінгу (цькування) перемістилися в зону он-лайн, в якій діти перебувають повсякчас незалежно від місця їх фізичного перебування.

Булінг (цькування) за допомогою електронних засобів комунікації називається кібербулінгом.

Варто зазначити, що булінг (цькування) в освітньому середовищі відбувається не тільки між учнями/ученицями. Специфічною проблемою у освітньому середовищі є булінг (цькування) з боку вчителів/вчительок по відношенню до учнів/учениць. Такий булінг (цькування) може проявлятися через систематичні дії: необґрунтоване заниження оцінок, систематичне

ігнорування думки учня/учениці або його/її дій, вішання ярликів на учня/ученицю («А, ось, Дмитро у нас поганий хлопець»), принизливі слова, залякування («Відправлю до директора», «Викличу батьків до школи»). Іноді об'єктом такого булінгу (цькування) може бути цілий клас або група, а іноді учні/учениці підпадають під булінг (цькування) з боку одразу декількох вчителів/вчительок. Таку форму поведінки вчителя/вчительки можуть переймати й інші учні/учениці, що переростає у колективний булінг (цькування) жертви.

Тепер ми поговоримо з вами про наслідки булінгу.

Булінг (цькування) в закладі освіти призводить до значних соціальних і психологічних наслідків для всіх сторін цього процесу: кривдника (булера), потерпілого (жертви), спостерігачів. Наслідки булінгу можуть виходити далеко за межі закладу освіти та впливати на найближче оточення дитини, на її майбутнє життя. Ці наслідки можуть виявлятися, як одразу (так звані «прямі»), так і через довготривалий час («віддалені»). Найважче наслідки булінгу (цькування) позначаються на потерпілому (жертві).

До прямих наслідків для потерпілого (жертви) булінгу (цькування) відносяться: фізичні травми та ушкодження; гострі психічні порушення (страх, тривога, гнів), які можуть проявлятися у прагненні кудись тікати, сховатися, у зовнішній байдужості тощо. Віддаленими наслідками булінгу є серйозні порушення фізичного, психічного та соціального стану дитини, які неминуче позначаються на її подальшому житті.

Наслідки булінгу (цькування) для потерпілого (жертви) відображаються на якості навчання та успішності. Знижується пізнавальна спроможність, може з'явитися відчуття страху відвідувати заклад освіти.

Учень/учениця, які потерпали від булінгу (цькування), можуть стати агресивними по відношенню до слабших (молодших дітей, братів (сестер), тварин тощо). Через недостатню соціалізацію у потерпілого від булінгу (цькування) може відчуватись брак комунікативних навичок, несформованість суспільних цінностей, і, як наслідок, вони часто залишаються самотніми.

Потерпілі (жертви) булінгу (цькування) постійно відчувають підвищену тривожність, різноманітні фобії, неврози. Вони більше за їхніх однолітків схильні до нервово-психічних розладів та депресій, що може призвести до самогубства.

Іноді у них проявляється фізичне нездужання психосоматичного походження (проблеми з серцем, анорексія, булімія, розлади сну, втрата апетиту тощо).

Для потерпілих (жертв) булінгу (цькування) також властивою стає занижена самооцінка, комплекс неповноцінності, беззахисності, втрата поваги до себе.

Якщо ти став жертвою булінгу то:

Перше і найголовніше правило – не тримати це у секреті. Розкажи друзям, знайомим чи рідним про те, що тебе ображають у школі, цього не слід соромитись.

Інколи допомогти з вирішенням складної ситуації у школі може абсолютно не пов'язана з цим людина: тренер у секції, куди ти ходиш після школи, або вчитель, до якого ти ходиш на додаткові заняття.

Також не слід звинувачувати себе у тому, що тебе цькують.

Якщо цькування у школі перетворились зі словесних на фізичні – йди до директора школи або завуча та докладно розкажи їм про це. Також повідом про ситуацію батьків.

Якщо у школі є психолог, то можна сміливо звернутись до нього, щоб відновити відчуття впевненості у своїх силах та зрозуміти, як діяти далі.

Якщо ти став свідком булінгу:

Якщо цькують твого друга чи подругу, то одразу звернись до дорослих: вчителя, старших товаришів, родичів, батьків тощо.

Якщо твій друг чи подруга поділилися з тобою, що вони потрапили у ситуацію булінгу, обов'язково говори з ними про це — вони потребують твоєї підтримки.

У жодному разі не слід приєднуватись до групи, що цькує, та висміювати проблеми свого друга чи подруги.

Анкета

Шановний школяр! Пропонуємо відповісти Вам на декілька питань, сподіваємось на Вашу чесність! В кожному питанні можливий тільки один варіант відповіді. Анкета є анонімною, а всі результати будуть використовуватись в загальному вигляді.

1. Чи знаєте ви, що таке девіантна поведінка?

- а) ні;
- б) десь чули, але точно не знають;
- в) так.

2. Як часто з вами проводять подібні заходи?

- а) раз на 3 місяці;
- б) раз на пів року;
- в) раз на рік.

3. Чи знаєте ви, як проявляється девіантна поведінка?

- а) так;
- б) ні.

4. Чи знаєте ви, що таке булінг?

- а) так;
- б) ні.

5. Чи знаєте відомо вам як діяти в ситуації булінгу?

- а) так, потрібно звернутися до дорослих (батьків, вчителів, психологів);
- б) ні.

6. Чи сподобалася наша бесіда?

- а) так;
- б) ні.

Дуже дякуємо за відповіді!

ДОДАТОК Б.

